

Kakšne metodične pristope implicira vzgoja za vrednote svetovnega etosa?

Robi Kroflic¹

Povzetek: Projekt Svetovni etos se v povezavi s pedagoškimi vprašanji običajno obravnava kot vrednotni okvir, ki dopolnjuje logiko človekovih pravic z novo vizijo in motivacijo za spodbujanje osebne moralne držbe, vzgojnim teoretikom in praktikom pa zagotavlja konsistentno osnovo za načrtovanje vzgojnoizobraževalnih ciljev. Sam bom v prispevku poskušal osvetliti implicitno metodiko vzgoje, ki jo lahko izpeljemo iz Künigovega koncepta etosa ter iz njegove trditve, da projekt ne vzpostavlja nove enotne etične teorije, ampak si prizadeva za ohranjanje raznolikosti kulturnih, religioznih in sekularnih etičnih utemeljitev. Vsaka pedagoška oblika pouka ali projektov v zvezi z etiko in moralo namreč ne sledi pedagoškim načelom, ki jih lahko izpeljemo iz Künigove implicitne teorije nastanka univerzalnega etosa medosebnih odnosov. Celovit induktivni vzgojni pristop, ki temelji na sistematičnem spodbujanju sočutja, empatične krivde in šele posledično na prepoznavanju pomena moralnih načel in vrednot, se najbolj približa vzgoji za svetovni etos, ne da bi vrednote vezal na posebna etična ali religiozna izhodišča.

Ključne besede: vrednote in načela svetovnega etosa, vzgoja vrednot, celovit induktivni vzgojni pristop

Abstract: The project on Global ethic is usually recognized as a value framework, which upgrades logic of human rights with a new vision and motivation for personal moral attitude, and offers to educational theorists and teachers a consistent basis for the planning of educational goals. In this article I will try to highlight an implicit logic of educational methodology that can be extrapolated from Künig's concept of global ethic and from his thesis, that project on Global ethic does not presuppose new ethics but tries to preserve diversity of cultural, religious and secular ethical backgrounds. Every form of education on ethics and human values is not harmonious with pedagogical principles, which can be extrapolated from Künig's implicit theory of the origin of global ethic of personal relationships. Comprehensive inductive educational approach, which is based on the development of compassion and emphatic guilt without specific ethical or religious context, is the closest educational approach to the Global ethic project.

Key words: values and principles of global ethic, value education, comprehensive inductive educational approach

¹ Redni profesor za področje obče pedagogike in teorije vzgoje na Oddelku za pedagogiko in andragogiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

1. Uvod

Sprejetje Küngove *Deklaracije o svetovnem etosu*² in *Agende za dialog med civilizacijami*³ spominja na evangelijsko zgodbo o Jezusovem govoru na gori⁴, v katerem izpostavi znamenito misel, da ni prišel zato, da bi razveljavil staro postavo, ampak jo želi dopolniti z novo zahtevo, da ljubimo Boga in bližnjega kakor samega sebe, saj bomo edino s to etično držo (etosom) uveljavili duha Božje postave. Tudi H. Küng si ne prizadeva za uveljavitev svetovnega etosa, ker meni, da moramo nadomestiti temeljno sporočilo (implicitno etiko) *Splošne deklaracije človekovih pravic*⁵, ampak jo moramo dopolniti z novo **vizijo in motivacijo** za močnejšo osebno odgovornost za življenje v duhu načel in vrednot svetovnega etosa. Novo vizijo za krepitev duha človekovih pravic Küng utemelji na uvidu v obstoj temeljnih moralnih načel in vrednot, ki jih poznajo vse svetovne kulture, religije in filozofski koncepti smisla, hkrati pa je prepričan, da lahko le osebna moralna drža, izhajajoča iz omenjenih načel in vrednot svetovnega etosa, zagotovi doslednejše izpolnjevanje svetovnih standardov sožitja, ki so bili po drugi svetovni vojni uveljavljeni s konceptom splošnih človekovih pravic. Na vprašanje, ali lahko iz Küngove opredelitve svetovnega etosa izpeljemo tudi vizijo moralne vzgoje, pa ni mogoče podati enostavnega odgovora. Küng seveda ni teoretik vzgoje, od katerega lahko pričakujemo neposreden odgovor na vprašanje, kako doseči izpostavljeno vizijo in motivacijo za izpolnjevanje načel in vrednot svetovnega etosa. A v pričujočem besedilu bom vseeno poskušal izpeljati hipotezo, da nekatere ključne ideje svetovnega etosa vsebujejo nastavke metodike moralne vzgoje ter predvsem opozorila, kakšnim napakam se moramo izogniti v pedagoških projektih vzgoje vrednot.

2. Svetovni etos kot vizija in motivacija za moralno delovanje

H. Küng **novi vizijo** za doslednejše spoštovanje človekovih pravic utemelji z dokazi o obstoju dveh temeljnih načel svetovnega etosa (načela spoštovanja vsakega človeka in zlatega pravila etike) in iz njiju izhajajočega nabora temeljnih vrednot, ki jih priznavajo vse velike svetovne religije in sekularni etični koncepti. Ob tem izpostavi trditev, da »...pravice ne morejo dolgo preživeti brez moralnosti. Zato za dober svetovni red potrebujemo univerzalni etos.«⁶

Na vprašanje, kako zagotoviti **novi motivacijski zagon** za uresničevanje univerzalnega etosa, pa

² Hans Küng, *Deklaracija o univerzalnem etosu*, V: Hans Küng, Svetovni etos, Društvo 2000, Ljubljana 2008, str. 5-17.

³ 56/6. *Global Agenda for Dialogue among Civilizations*. United Nations, General Assembly. 21. November 2001. <http://www.un.org/documents/ares566e.pdf>

⁴ *Govor na gori*. Mt 5-7.

⁵ *The Universal Declaration of Human rights*. <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>

⁶ Hans Küng, *Deklaracija o univerzalnem etosu*, V: Hans Küng, Svetovni etos, Društvo 2000, Ljubljana 2008, str. 8.

poleg izpostavljanja ekumenskega duha možnosti medsebojnega razumevanja⁷ in pozitivnega priznanja ter pozitivnih zgledov, ki jih verujočim ponujajo moralni nauki v svetih knjigah in živi zgledi utemeljiteljev religij (Jezusa, Mohameda, Bude itn.)⁸, ne ponudi močnih argumentov. Küng izrecno poudari, da religiozna zavest ni nujni pogoj moralnosti, a hkrati svari, da kategoričnosti etičnih zahtev ni mogoče utemeljiti v človeku, ampak le na absolutnem, brezpogojnem, presežnem: »...kategoričnosti etične zahteve, brezpogojnosti 'najstva' ne moremo utemeljiti na človeku, ki je večkratno pogojeno bitje, ampak le na nekom brezpogojnim, na absolutnem, ki more dati presežni smisel in ki obsega in prešinja posameznega človeka, tudi človeško naravo, da, celotno človeško družbo.«⁹ Na vprašanje, kako to presežno utemeljujemo agnostiki in ateisti, pa ne ponudi odgovora.

Na osrednje vprašanje, ali projekt *Svetovni etos* ponuja nekaj, kar smo po drugi svetovni vojni ob sprejetju *Splošne deklaracije človekovih pravic* spregledali, lahko torej odgovorimo pritrdilno le, če analiziramo nekaj ključnih predpostavk svetovnega etosa, ki jih je Küng izpostavil v svojih osrednjih besedilih.

3. Kako v metodiki moralne vzgoje upoštevati predpostavke svetovnega etosa?

Prvo opozorilo, ki ga je v zvezi z zasnovo vzgoje za svetovni etos potrebno upoštevati, je konceptualna razlika med etiko/etikami, etosom in jezikom človekovih pravic. Če etiko razumemo kot teorijo morale in hkrati sistem vednosti, ki utemeljuje etična načela in vrednote, se etos nanaša na moralno držo posameznika ali skupine, ki je lahko utemeljena na različnih konceptih etike ali religij. In čeprav tudi človekove pravice regulirajo človekovo vednjenje oziroma moralno držo, je jezik svetovnega etosa jezik moralnih načel, ki jih ne moremo kodificirati kot človekove pravice: »Etosa ni mogoče uveljaviti s prisilo in sankcioniranjem pravnega reda, kar je značilno za organizirano družbo - državo, pač pa s ponotranjenjem etične države, da postane izraz ravnanja vsakega posameznika, osebe kot take, in posledično družbe kot celote.«¹⁰

Če to opozorilo povežemo s področjem moralne vzgoje, to pomeni, da vzgoje ne smemo omejiti na discipliniranje kot obliko vztrajanja na kodificiranem sistemu pravil dopustnega vednjenja, kaj šele zagovarjati ocenjevanje vednjenja. Kot pravilno ugotavlja Küng, je namreč moralna drža vedno povezana z nečim presežnim v človeku¹¹, medtem kot je disciplinirano vednjenje zgolj

⁷ 56/6. *Global Agenda for Dialogue among Civilizations*. United Nations, General Assembly. 21. November 2001. <http://www.un.org/documents/ares566e.pdf>

⁸ Hans Küng, *Projekt svetovnega etosa*, V: Hans Küng, Svetovni etos, Društvo 2000, Ljubljana 2008, str. 103.

⁹ Hans Küng, *Projekt svetovnega etosa*, V: Hans Küng, Svetovni etos, Društvo 2000, Ljubljana 2008, str. 94.

¹⁰ Peter Kovačič Peršin, *Celovito uresničevanje človeka*, v: Robi Kroflič, Peter Kovačič Peršin in Vlado Šav, *Etos sodobnega bivanja*, Društvo 2000. Ljubljana 2005, str. 86.

¹¹ Glej opombo 8.

konformno uklanjanje obstoječim družbenim normam/pravilom¹², za takšno regulacijo (ne)dopustnega vedênja pa povsem zadošča pravno kodificiran jezik človekovih pravic.

Drugo pomembno opozorilo izpostavi, da si projekt *Svetovni etos* ne prizadeva za novo religijo oziroma etiko, ki bi nadomestila raznolikost kulturnih izročil, ampak za uvid v dejstvo, da so že tradicionalne kulture razvile enaka temeljna načela sobivanja, čeprav so jih utemeljevale z različnimi razlagami o njihovem izvoru in pomenu. Küng v delu *Projekt svetovnega etosa* zapiše, da »svetovna družba gotovo ne potrebuje enotne religije in ideologije, pač pa nekaj obvezujočih in obveznih norm, vrednot, idealov in ciljev.«¹³ V pogovoru z Jürgenom Hoerenom pa dodatno izpostavi, da je »svetovni etos razsežnost naše lastne vere. Nikakor si ne iščite kakšne druge religije, ampak svojo religijo presvetlite na posebne etične standarde, da se jih oveste.«¹⁴

Za javno šolo, v kateri se običajno vzgoja vrednot povezuje z etičnimi, političnimi in/ali religioznimi utemeljitvami, zgoraj navedeno opozorilo pomeni, da mora opredelitev za etične (religiozne ali sekularne) temelje morale prepustiti učencu samemu in njegovim staršem, sama pa naj bi razvila takšno logiko argumentacije vrednot, ki je sprejemljiva za različno misleče in verujoče posameznike.

Iz tega opozorila logično sledi naslednja teza: načel svetovnega etosa ni mogoče uspešno utemeljevati na deduktivnih izpeljavah iz raznorodnih civilizacijskih virov (svetih knjig, etičnih razprav, mednarodnih dokumentov, ki zapovedujejo potrebo po medsebojnem spoštovanju) niti z izpostavljanjem svetovnih vzornikov, saj s tem etos nujno povežemo z določeno svetovnonazorsko opredelitvijo ali partikularno etično teorijo. Takšni viri so, kot pravilno izpostavlja tudi Küng¹⁵, inspiracija za izgradnjo osebnega smisla, vrtec/šola, ki ponuja »preveč smisla«, pa blokira komunikacijo z vrednotami tistih posameznikov, ki se s predstavljeno etiko/teorijo morale ne strinjajo¹⁶. Raziskava Gerta Bieste in Siebrena Miedeme v Nizozemskih šolah prepričljivo pokaže, da se tudi v konfesionalnih zasebnih šolah učitelji srečujejo s podobnimi vzgojnimi problemi kot v sekularnih, saj se težko identificirajo z obsežnimi konstrukcijami religiozno obarvanega smisla, četudi so te v zasebnih šolah legitimno in legalno izpostavljene in se skladajo z verovanjem in prepričanjem njihovih staršev. Kot izpostavita avtorja študije *Poučevanje ali pedagogika? Potreba po transformativnem konceptu vzgoje in*

¹² Robi Kroflič, *Presežno v vzgoji*, Krisis, let. 1 (2013), št. 2, str. 65-78.

¹³ Hans Küng, *Projekt svetovnega etosa*, V: Hans Küng, *Svetovni etos*, Društvo 2000, Ljubljana 2008, str. 22-23.

¹⁴ Hans Küng, *Čemu svetovni etos?*, V: Hans Küng, *Svetovni etos*, Društvo 2000, Ljubljana 2008, str. 263.

¹⁵ Glej opombo 7.

¹⁶ Robi Kroflič, *Pluralna šola in iskanje osebnega smisla*, Nova revija, april-maj-junij 2010, let. 29, št. 336-338, str. 260-272.

izobraževanja, v kolikor želijo biti šole odprte za mladostnike iz različnih vrednotnih okolij, vzgoje ne morejo več pojmovati v obliki klasične transmisije izbranih vrednot¹⁷. Zagotavljanje šolske kulturne raznolikosti pa je po mnenju Aleksandra Sidorkina pomembno tudi zaradi spodbujanja identitetnega razvoja otrok/mladostnikov, ki se na eni strani tesno povezuje z osebnimi konstrukcijami smisla in ohranjanjem kulturne identitete posameznika, na drugi strani pa z vprašanjem kulturne raznolikosti okolja, v katerem živimo. Po njegovem mnenju ima posameznik za krepitev osebnega smisla in vprašanj kulturnega porekla na voljo družino in vrstniške skupine, od učiteljev v šoli pa pričakuje predvsem, da ko jim razlaga pomen lastne kulture, dobi odzive, ki izpostavljajo njihova kulturna stališča in poskušajo biti odprti za argumente različnih kulturnih položajev¹⁸. Ni odveč še enkrat dodati, da so načela svetovnega etosa idealno ogrodje za utemeljitev zgoraj opisane vloge kulturno in svetovnonazorsko pluralne javne šole.

Načela etosa se od filozofskih ali religioznih utemeljitev morale razlikujejo po tem, da ciljajo na praktično življenjsko držo, katere pomen je tako otrokom in mladostnikom kot odraslim dostopen po induktivni poti – torej z opazovanjem posledic (ne)primerne vedenja in s poslušanjem sočloveka, ki nam sporoča, kaj določeno vedenje pomeni z njegovega specifičnega položaja oziroma doživljanja. Indukcija torej namesto sklicevanja na deduktivno utemeljene norme in vrednote stavi na konsekvencialistično argumentacijo, ki dobro ali zlo utemeljuje z naravo posledic našega ravnanja za sočloveka, skupino, ki ji pripadamo, ali okolje, v katerem delujemo. Enaki logiki utemeljevanja pa naj bi bil po Kūngu zavezan tudi svetovni etos: »Prihodnost bo gradila etiko odgovornosti... Takšna etika ... ni 'brez prepričanja', vendar pa vedno realistično vprašuje po predvidljivih 'posledicah' našega ravnanja in prevzema odgovornost za to...«¹⁹

Najbližje induktivni logiki utemeljevanja svetovnega etosa je Aristotelova etika, dopolnjena z Levinasovimi in Ricoeurjevimi načeli poslušanja bližnjega kot predpogojem morale oziroma razvoja narativnega sebstva, ter logika celovitega induktivnega vzgojnega pristopa, ki izhaja iz spodbujanja zmožnosti vstopanja v različne odnose, graditve spoštljivih odnosov in šele posledično konceptualizacije odnosnih izkušenj v zavedanje pomena posameznih etičnih načel in vrednot ter pravil prosocialnega vedênja. Izhodišče celovitega induktivnega vzgojnega pristopa pa je specifično pojmovanje moralne odgovornosti, izpeljano iz zgoraj navedenih teoretikov: »Morala izvorno ne pomeni odnos subjekta do ravnanja v skladu z družbenimi pravili in etičnimi načeli, ampak spoštljiv odnos do obličja sočloveka, do okolja in do graditve smiselnega

¹⁷ Povzeto po Gert Biesta in Siebren Miedema, *Instruction or pedagogy? The need for a transformative conception of education*. Teaching and Teacher Education, let. 18 (2002), str. 173 - 181.

¹⁸ Glej Alexander Sidorkin, *Lyotard and Bakhtin: Engaged Diversity in education*. Interchange, vol. 33/1 (2002), str. 85-97.

¹⁹ Hans Kūng, *Projekt svetovnega etosa*, V: Hans Kūng, Svetovni etos, Društvo 2000, Ljubljana 2008, str. 65.

bivanja.«²⁰

Uveljavljanje načel in vrednot svetovnega etosa torej v pedagoškem okviru ne gre razumeti kot klasično vzgojo vrednot, za katere si prizadevamo, da jih otrok razume in ponotranji, ampak kot uveljavljanje take prakse medosebnih odnosov, ki spodbuja upoštevanje drugega kot drugačnega ter zavezo po vzajemnem pozitivnem pripoznanju osebe vsakega posameznika kot vrednote. Temu sledi tudi osnovna struktura celovitega induktivnega modela spodbujanja prosocialnega in moralnega razvoja, ki izpostavi naslednjo pot utrjevanja otrokove prosocialne in moralne naravnosti:

- spodbujanje vstopanja v odnose prijateljstva in ljubezni, preko katerih otrok razvije *odnosno odgovora-zmožnost* in *normativno naravnost* k pro-socialnim dejavnostim na najbolj avtentičen način;
- razvoj *občutka spoštovanja* do konkretne osebe (in njenega obličja);
- zavedanje etičnih načel in humanističnih zahtev, ki zadevajo človekove pravice in ekološke vrednote ter učenje, kako jih uporabiti kot osnovo demokratičnega dogovarjanja in reševanja medosebnih konfliktov.²¹

Osnovna antropološka predpostavka celovitega induktivnega modela so številni dokazi, da je otrok že v predšolskem obdobju prosocialno občutljivo bitje, še preden je »ponotranjil družbena pravila« in razvil etično zavest (M. Klein, D. Winnicot, J. Benjamin, M. Hoffman, N. Eisenberg, L. Nucci idr.). Ker tudi Küng opozarja, da »vzgoja k vrednotam na šolah tudi pri nas ni tako preprosta. Potrebno je zbrati določena izkustva...«²², želim trditev o prosocialni naravnosti otroka ilustrirati z lastnimi izkušnjami dela s predšolskimi otroki:

Etnografski zapis: preureditev koticčka

»Ker se otroci ne igrajo več z dojenčki in punčkami, smo se odločili, da bomo v tem koticčku naredili kozmetični salon. Ob mojem pripovedovanju (motivacija k aktivnosti) Saša tako odreagira: 'Pusti ta koticček, saj se v njem vsak dan igra Marija. Zelo rada ima dojenčke, tako rada, da ko bo velika, jih bo imela devet.' (Marija je domnevno moten otrok!)

Koticček smo pustili tak, kot je bil, kozmetični salon pa smo naredili drugje.«²³
(R. Kroflič, *Med poslušnostjo in odgovornostjo*)

²⁰ Robi Kroflič, *Umetnost kot induktivna vzgojna praksa*, v: Kroflič idr., Kulturno žlahtenje najmlajših, Vrtec Vodmat, Ljubljana 2010, str. 26.

²¹ Povzeto po Robi Kroflič, *Umetnost kot induktivna vzgojna praksa*, v: Kroflič idr., Kulturno žlahtenje najmlajših, Vrtec Vodmat, Ljubljana 2010, str. 24-39.

²² Hans Küng, *Čemu svetovni etos?*, V: Hans Küng, Svetovni etos, Društvo 2000, Ljubljana 2008, str. 268.

²³ Robi Kroflič, *Med poslušnostjo in odgovornostjo*, VIJA, Ljubljana 1997, str. 98.

Šestletna deklica, ki je v nasprotju z demokratično izraženo voljo večine predlagala rešitev v korist enega samega otroka, deklice Marije s težavami v socialnem prilagajanju, zagotovo do visoko moralne odločitve ni prišla na osnovi zapletenega razumevanja etičnih načel, ki velevalo dodeliti prednost najšibkejšemu, niti na podlagi v vrtcu uveljavljenih pravil obnašanja, ampak – kot nakazuje etnografski zapis – s poslušanjem vrstnice, sočutjem in posledično z zavedanjem, da njej kotiček pomeni več kot ostalim otrokom.

Če predstavljen primer prikazuje otrokovo spontano reakcijo, ki ni bila spodbujena s pedagoškim ravnanjem vzgojiteljice, pa smo med uvajanjem celovitega induktivnega vzgojnega pristopa v vrtcu Vodmat razvili široko paleto vzgojnih dejavnosti, ki spodbujajo tako moralno držo. Med njimi velja poleg induktivne discipline omeniti še spodbujanje odnosov, ki temeljijo na spoštljivosti do obličja drugega, medsebojne pomoči, skupinskega sodelovanja, zmanjševanja strahu pred drugačnostjo, odpravljanja stereotipnih vnaprejšnjih sodb/predsodkov in mediacijskega reševanja konfliktov. Med posebej učinkovitimi področji dejavnosti pa velja omeniti vzgojo preko umetniškega doživljanja, saj umetniške jezike razumem aristotelovsko kot induktivna orodja za upodabljanje življenjskih zgodb, ki spodbujajo empatično sočutje in možnost zmanjševanja osebnih stisk odjemalca in/ali ustvarjalca umetnine (katarzični učinek)²⁴. Rezultati spremljave kažejo na izrazit porast prosocialnih zmožnosti otrok ter zmanjševanje psiholoških težav s ponotranjenjem kljub močnemu poudarku na razvoju sočutja in empatične krivde, ki pomenita tisto notranjo kapaciteto, zaradi katere otrok zavrača kulturo nasilja, če je prizadel bližnjega, pa želi popraviti napako in se oddolžiti za povzročeno prizadetost.²⁵

4. Sklep

Še posebej v času, ko postaja zahteva po krepitvi vrednot vsesplošno sprejet politični slogan, velja še enkrat izpostaviti eno osrednjih sporočil pričujočega besedila, da vsako poučevanje/projekt o etiki in vrednotah še ne podpira »implicitne pedagogike«, ki jo predpostavlja projekt *Svetovni etos*. Odgovor na vprašanje, zakaj bi otrok/mladostnik/odrasla oseba lažje sprejel(a) načela in vrednote svetovnega etosa kot pravna določila *Splošne deklaracije človekovih pravic*, je predvsem ontološke, epistemološke in posledično vzgojno-metodične narave. Številne raziskave, tudi moje lastne, dokazujejo, da se v otroku kapacitete za sočutno moralno držo vzpostavijo brez ponotranjenja družbenih pravil sobivanja oziroma razumevanja etičnih utemeljitev pomena vrednot, spodbujamo pa jih lahko z vzgojo, ki otroku ponuja možnost vstopanja v različne odnose in prosocialne dejavnosti, pozitivno (presežno) izkušnjo spoštljivega odnosa do bližnjega kot drugačnega, oblikovanje identitete na podlagi sugestivnih umetniških

²⁴ Povzeto po Robi Kroflič, *Umetnost kot induktivna vzgojna praksa*, v: Kroflič idr., *Kulturno zlahtenje najmlajših*, Vrtec Vodmat, Ljubljana 2010, str. 24-39.

²⁵ Robi Kroflič in Helena Smrtnik Vitulič, *The Effects of the Comprehensive Inductive Educational Approach on the Social Behavior of Preschool Children*. Ljubljana 2014 (v tisku).

zgodb oziroma upodobitev in razvoj praktične modrosti, ki jo spodbuja razumevanje konkretnih dogodkov v luči temeljnih načel svetovnega etosa.

Zato velja še enkrat izpostaviti pravilno ugotovitev Hansa Künga:

»...ni potrebno, da bi se zedinili za določen etični sistem... Etos pomeni nekaj drugega. Ne v prvi vrsti nauk ali sistem, ampak notranjo moralno, nravno temeljno držo človeka, ki se ravna po določenih normah in merilih, ki ima vest za kompas...«²⁶

²⁶ Hans Küng, *Čemu svetovni etos?*, V: Hans Küng, Svetovni etos, Društvo 2000, Ljubljana 2008, str. 205.